

3. Дружинин В.Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб., 1999. – 243 с.
4. Захарова А.В. Психология формирования самооценки / А.В. Захарова. – Минск, 1993. – 98 с.
5. Кашапов М.М. Психология педагогического мышления [Текст] / М.М. Кашапов. – СПб., 2000. – 310 с.
6. Стеценко И.Л. Развитие педагогической рефлексии в профессиональной подготовке учителя в условиях опыта педагогической деятельности : автореф. дис. канд. пед. наук / И.Л.Стеценко. – Таганрог, 1998. – 23 с.

Psychological basis of formation of reflexive processes in professional forming of pre-school education specialist are considered in the article. The peculiarities of formation of cognitive component in the period of study at the educational establishment are defined. The cognitive component and the level of students' reflexiveness are researched empirically. The main tendencies concerning the level of reflexiveness expression of the students of "Pre-school education" are generalized.

Key words: professional self-determination, reflexion, motivation-target component, cognitive-operational component, emotional component, evaluation component.

Отримано: 2.02.2012 р.

УДК 159.923:37.064.2

І.В.Воронюк

ГЕНДЕРНІ І ПСИХОЛОГІЧНІ ВІДМІННОСТІ ОБРАЗУ "Я" СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ВЗАЄМОДІЙ УЧИТЕЛІВ З УЧНЯМИ

У статті описано результати факторно-аналітичного дослідження структури образу "Я" старшокласників у просторі позитивних і негативних особистісних характеристик з точки зору проблеми креативного наповнення взаємодії вчителя з учнями. Представлено гендерні відмінності образу "Я" старшокласників на рівні латентних конструктів, що відобразили частково небажані особистісні стратегії учнів різної статі. Запропоновано, як шлях насичення креативними елементами, вдосконалити техніку педагогічного впливу спрямуванням його

не лише на поверхневій особистісній об'єкті, а й на глибинній особистісній конструкції з метою їх модифікації, посилення, послаблення або руйнування і на цій основі прискорення досягнення розвивальних, виховних і навчальних цілей.

Ключові слова: гендерні відмінності образу “Я” старшокласників, креативність взаємодії вчителя з учнями, факторний аналіз, особистісні конструкції, техніка педагогічного впливу.

В статті описані результати факторно-аналитического дослідження структури образу “Я” старшокласників в просторі позитивних і негативних особистісних характеристик з точки зору проблеми креативного наповнення взаємодії вчителя з учнями. Представлені гендерні відмінності образу “Я” старшокласників на рівні латентних конструкцій, які відобразили частково нежелательні особистісні стратегії учнів різного статі. Предложено, як шлях насичення креативними елементами, удосконалити техніку педагогічного впливу, направивши її не тільки на поверхневі особистісні об'єкти, а й на глибинні особистісні конструкції з метою їх модифікації, посилення, послаблення або руйнування і на цій основі прискорення досягнення розвивальних, виховних і навчальних цілей.

Ключевые слова: гендерные отличия образа “Я” старшокласников, креативность взаимодействия учителя с учениками, факторный анализ, личностные конструкты, техника педагогического влияния.

Загальна проблема ефективності педагогічної взаємодії вчителя з учнями досліджувалась нами в зв'язку з пошуком шляхів посилення креативності методів педагогічного впливу. Одним з аспектів проблеми взаємодії, який привернув нашу увагу, є те, що методи і стратегії фронтальної роботи вчителя одночасно з усіма учнями часто не враховують гендерні відмінності [6; 9]. Так методи орієнтовані на почуття, і суб'єктивно значущі для жіночої статі об'єкти часто не прийнятні і, навіть, викликають сміх в учнів чоловічої статі. І навпаки, – методи, адаптовані до стратегій чоловічої статі (боротьба, конкуренція, раціональність, емоційна холодність та ін.), не сприймаються або шкодять розвитку особистості представниць жіночої статі.

Контрольний перелік (165 позицій) індикаторів образу “Я” нами розроблено на основі списку позитивних і негативних якостей, запропонованого А.Г.Шмельовим як результат багатомірних досліджень суб'єктивного лексику в роботах з експериментальної психосемантики [11]. Використання поряд з позитивними і негативними характеристиками істотно поліпшило якість факторного аналізу й виявило приховані від вчителя моделі поведінки осіб кожної статі, що є результатом імітативної зміни поведінки учнів у присутності педагога внаслідок установки на підкорення і лояльність, виробленої за роки навчання у школі.

Дослідження здійснювалось як самооцінка учнями себе за індикаторами образу “Я” у стобальній шкалі. Після аналізу спільного масиву даних для розробки фронтальних стратегій впливу, було виконано аналіз даних для з’ясування гендерних відмінностей старшокласників. Факторний аналіз [2; 3; 8; 10] здійснювався методом головних компонент з обертанням факторів за алгоритмом “варімакс”. Аналіз змісту факторів виконано для компонентів з вагою більше одиниці. Фактори поєднують спільно функціонуючі індикаторні характеристики, риси і якості особистості. Чинником такого поєднання виступає спільне їх використання у типових проблемних ситуаціях, а також гендерно зумовлені стратегії осіб різних статей. Фактори відображують функціонування в кожного *латентних особистісних конструктів* [7], що автоматично зумовлюють реальну поведінку учнів. Тому педагогічний вплив має здійснюватись з урахуванням ситуації, коли дія учня передуює її усвідомленню.

В особистості існують як позитивні, так і негативні конструкти. Останні переважно не доступні педагогу для спостереження, тому виконане факторно-аналітичне дослідження латентної структури образу “Я” старшокласників обох статей має істотний конструктивний потенціал для вдосконалення взаємодії педагогів з учнями і наповнення їх креативними елементами, спрямованими не лише на поверхневі особистісні характеристики, а й на глибинні конструкти з метою їх *модифікації, посилення чи руйнування* у випадку педагогічної небажаності таких моделей поведінки.

Аналіз даних представників жіночої статі (N=81) здійснено для розробки стратегії взаємодії вчителя з ними та врахування їх особливостей. Після обчислення середніх оцінок за кожним індикатором контрольного переліку було обраховано загальне середнє значення за всіма індикаторами ($X_{\text{ср.}}=40,9$ $\sigma=17,1$). У якості підвищених і знижених трактовані оцінки, що виходять за межі однієї сигми.

Найвищі оцінки: 1) *піднесений позитивний стан*: веселість, життєрадісність, оптимістичність, гумористичність; 2) *морально-етичні аспекти*: справедливість, щирість, надійність, чесність, відповідальність, законослухняність, дисциплінованість; 3) *між-особистісне спілкування*: дружелюбність, співчутливість, чуйність, ввічливість, цікавість, відкритість, привабливість, ревнивість; 4) *діяльнісний аспект*: прагнення успіху, працездатність, цілеспрямованість, рішучість, самостійність, активність, організованість, вимогливість; 5) *креативний аспект*: творчий, оригінальний; 6) *загальна культура*: інтелігентний, грамотний.

Найнижчі оцінки в жінок містять переважно болючі міжособистісні недоліки, які у міжособистісному спілкуванні спричиняють значні негативні переживання, а також різноманітні морально-етичні дефекти особистості.

Середні оцінки частково викривлені фактором “соціальної бажаності” у формі завищення позитивних і заниження негативних якостей. Для видалення дисперсії викривлень (дисперсія фактора “соціальної бажаності” накопичувалась в окремих факторах, чим вивільняла інші від даної помилки вимірів) було виконано факторний аналіз масиву самооцінок характеристик особистості старшокласницями. Наведені далі фактори відображують альтернативні стратегії, які періодично реалізуються учнями у взаємодіях, а їх виникнення зумовлене як власним досвідом, так і спостереженням за поведінкою інших людей.

Перший фактор – “Негативна модель міжособистісного спілкування” (6,1% загальної дисперсії). Проекції: “підступність”, “солодкуватість”, “снобізм”, “підозрілість”, “жадність”, “пихатість”, “похмурість”, “гордовитість”, “підлабузництво”, “буркотливість”, “підлість”, “підозрілість”, “примхливість”, “сварливість”. Цей перелік поєднує характеристики, які викликають в жінок найбільшу відразу, збуджують, дистанціюють. Аналіз даного переліку якостей визначив його як конфігурацію “жіночої конкуренції” за міжособистісний статус.

Вербальні агресивні стратегії “солодкуватість”, “підлабузництво”, “підлість”, “буркотливість”, “підозрілість”, “сварливість” зі зверхньою позицією “пихатість”, “гордовитість”, “примхливість”, заснованою на захисті почуття особистої важливості з застосуванням болючих “уколів” у вкрай неприємному стилі (“вульгарність”, “нескромність”, “непристойність”, “безпощадність”) – це типова модель жіночої психологічної гри з приниження іншої особистості для того, щоб виглядати краще на її фоні. Якщо чоловіки, зазвичай, починають фізичну бійку, жінки при зіткненнях ведуть нескінченну вербальну конкуренто-порівняльну гру “Хто кращий”, яка набуває ознак нещадної критичності і продовжується позаочі у спілкуванні з подругами й іншими людьми. Позитивний сенс таких психологічних ігор – формування в жінок інтенсивної *нормативності* як установки на слідування нормам, правилам, законам як основи невразливості у майбутньому; негативний сенс – гранична підозрілість, напружена чутливість до навіть малозначущих зауважень, а також неврози і депресії через негативні переживання від зовнішніх критичних зауважень.

Другий фактор – *“Почуття особистої важливості”* (6,0%). Проекції: самодостатність, самовпевненість, самовдоволення, самозакоханість, привабливість, впевненість як основа самовпевненості і самодостатності. Зі складу проєкцій видно, що впевненість і самовпевненість поєднані з самостійністю, активністю, ініціативністю, організованістю. Але системоутворюючим є переживання особистої важливості (гордість, честолюбство, самозакоханість, привабливість, самовдоволення). Отже, в жіночій особистості переживання її визнання тісно поєднане з упевненістю, активністю і позитивним поведінням. Особистісне невизнання “переводить” жінку в поведінкову модель негативної взаємодії, окресленої першим фактором (конкурентна маніпулятивна вимога визнання).

Третій фактор – *“Емоційно-позитивна етика бездоганного спілкування”* (4,7%). Проекції: “веселість”, “життєрадісність”, “оптимістичність”, “дружелюбність”, “співчутливість”, “ввічливість”, “гнучкість”, “уважність”, “делікатність”, “інтелігентність”, а також від’ємні проєкції: “надоїдливність”, “черствість”, “непристойність”, “грубість”, “заздрість”, “шахрайство”, “жорстокість”. Склад проєкцій – це прояв прагнення успіху (у даному контексті особистісного визнання), ревнивість, вимогливість, активність, цілеспрямованість, які визначають переслідування якихось цілей жінкою у спілкуванні на позитивному фоні, що є виключно психологічно ефективним для маніпуляцій за схемою: “відмовишся – поставлюсь до тебе погано”. Окреслена фактором стратегія жіночого спілкування, зазвичай, достатня для отримання бажаного, а у випадку невдачі реалізуються альтернативні стратегії, наприклад: образа, нервовий зрив, визначення винуватця, прощення за бажане.

Четвертий фактор – *“Негативна модель стратегії бездіяльності”* (4,5%). Проекції: “лінь”, “боязкість”, “нерішучість”, “недисциплінованість”, “легковажність”, – ознаки бездіяльності з ключовим витком “лінь”. Друга група проєкцій визначає як низький рівень моралі, так і психологічне маніпулювання та самозахист від зовнішнього тиску “опадачувань” і вимог діяти з боку оточення: “брехливість”, “чванливість”, “цинізм”, “настирливість”, “честолюбство”, “дурість”, “непристойність”, “примхливість”, “пихатість”, “грубість”, “гнівливість”, “підлабузнювання”, “склочність”, “лицемірство”, “лукавство” та інші вербально-невербальні експресії, що або відкидають чи унеможливають дії (які треба виконати), або перекладають діяльність на іншу людину. У випадку емоційної прив’язаності іншої людини така жіноча стратегія бездіяльності дозволяє гарантовано перекласти зусилля

з виконання роботи на цю людину (наприклад, на чоловіків). У молодіжних групах виконавець зазвичай має низький статус, тому дана стратегія розповсюджена в артистичному жіночому виконанні як засіб уникнути зниження власного статусу.

П'ятий фактор – *“Стратегія психологічного тиску”* (4,3%). Проекції: *“роздратованість”*, *“буркотливість”*, *“запальність”*, *“гнівливість”* (демонстрація емоційного незадоволення); *“грубість”*, *“наглисть”*, *“зверхність”*, *“впертість”*, *“нахабність”*, *“нетерпимість”*, *“вимогливість”*, *“егоїзм”*, *“байдужість”* (до переживань об'єкта впливу), *“хитрість”*, – разом ці індикатори точно визначають маніпулятивність такої стратегії досягнення міжособистісних цілей. Необхідно додати, що жінки легко вдаються до артистичного розіграшу такої поведінки, в якій виконання вимог жінки є ціною припинення невдоволення. Особливо ефективна така стратегія стосовно осіб зі слабкою нервовою системою та емоційно *“прив'язаних”*.

Інші головні компоненти з меншою вагою також мають певний конструктивний потенціал для врахування вчителем: *“Позитивна стратегія впливовості”* (4,3%); *“Стратегія статусу через володіння”* (4,1%); *“Матеріальна орієнтація як протилежність внутрішній”* (3,7%); *“Стратегія підвищення статусу через негативне поводження”* (3,3%); *“Скромність, стриманість, сентиментальність”* (3,2%); *“Злопам'ятна мстивість”* (2,9%); *“Необачна оптимістичність”* (2,8%); *“Стратегія раціонального особистісного функціонування”* (2,7%); *“Наполеглива бездоганна нормативність”* (2,6%); *“Дріб'язковість і легкодухість”* (2,5%).

Уваги також заслуговують компоненти: *“Стратегія вимогливого психологічного тиску”* (стиль впертого тиску на інших з боку жінки через бажання чогось, чого жінка або не вміє, або нездатна зробити через втому чи хворобу; це гендерна стратегія доповнення власних можливостей здібностями інших осіб); *“Незалежність”* (стан відстороненої позиції, зниженої орієнтованості на норми і правила, холодної, безжальної рішучості, гнівливого вольового імпульсу); *“Міжособистісна креативність”* (сутність і витоки необхідності креативності у взаємодіях полягає в жінок у знаходженні компромісу між позитивним і негативним способом функціонування особистості); *“Стратегія хамського виклику”* (перманентна, неусвідомлювана гра з встановлення статусної ієрархії у мікрогрупах; жіноча специфіка – спрямованість на привабливість, впливовість, а також на зв'язаність – потреба спиратися на велику кількість прихильників, згодних з позицією, що істотно відрізняє жінок від чоловічих способів досягнення ієрархічних міжособистісних цілей через раціональність і силове

примушування інших виконувати щось за командою); “Негативна стресостійкість для уникнення керування” (спосіб психологічного захисту від зовнішнього керування шляхом свідомого дистанціювання негативним поведженням, що створює міжособистісну ситуацію й можливість не виконувати команду чи вимогу ззовні); “Терпляча рішуча вимогливість” (наполегливий психологічний тиск на межі впертості, зумовлений напруженістю потреб зі станом готовності до тривалого демонстрування вимогливості; цілі вимоги не пов’язані з почуттям особистої важливості чи статусом – стратегія використовується як інструмент досягнення конструктивних цілей у випадках недопустимості чи неможливості застосування маніпулятивних методів); “Апеляція до правил як засіб впливу” (егоїстичне апелювання до правил, норм, законів для просування власних цілей з позитивними і негативними стильовими ознаками способу взаємодії).

Аналіз общностей матриці проекцій простору рис і характеристик особистості в жіночій статі виявив насиченість факторів наступними показниками: “жадність” (0,961), “невірність” (0,951), “підлість” (0,949), “пихатість” (0,945), “неуцтво” (0,946), а також “сміливість” (0,947), “дипломатичність” (0,945), “відкритість” (0,944), “організованість” (0,943). Це можна трактувати як перелік аспектів взаємодій, де жінки особливо чутливі, що призводить до впливу даних характеристик на використання всіх розглянутих вище стратегій. Першочерговість негативних характеристик пов’язана з підвищеною чутливістю жінок до зовнішнього оцінювання їх особистості, тенденцією краще розвиватись через негативні переживання.

Аналіз даних старшокласників чоловічої статі (N=54) здійснено для індивідуалізації роботи з ними, враховуючи суперечність гендерних стратегій учнів і педагогів-жінок, яких більшість у школі. Після обчислення середніх за кожним індикатором контрольного переліку було обраховано і середнє значення за всіма показниками ($X_{ср.}=37,7$ $\sigma=18,3$). У якості підвищених і знижених трактовані оцінки, що виходять за межі однієї сигми.

Найвищі оцінки: 1) *позитивний стан*: дружелюбність, гумористичність, веселість, життєрадісність, оптимізм; 2) *діяльний аспект*: працездатність, прагнення успіху, самостійність, активність, дисциплінованість, цілеспрямованість, організованість, стресостійкість, наполегливість, винахідливість, оригінальність; 3) *морально-етичний аспект*: надійність, чесність, справедливість; 4) *аспект впевненості у собі*: сміливість, впевненість, рішучість, воля, твердість, честолюбство, автори-

тетність; 5) *міжособистісний аспект*: цікавість, щирість, ввічливість, співчутливість, терпимість, тактовність, відкритість, чуткість, стриманість, впливовість; 6) *аспект сприйняття*: спостережливість, уважність; 7) *загальна культура*: інтелігентність, впливовість. Отже, поряд з позитивним станом в учнів чоловічої статі виявлено ключовий акцент на особисту дію і її ефективність, що можна пов'язати з гендерно зумовленою цілеорієнтованістю чоловіків. Аналіз найнижчих оцінок виявив значне чоловіче неприйняття негативних характеристик інтелектуальної сфери (тупість, недопитливість, неуцтво), порушень міжособистісних правил і норм (шахрайство, зрада, невірність), зверхності і перебільшеного почуття особистої важливості, пишномовної манери спілкування та інших негативних характеристик.

Самооцінки учнів частково викривлені фактором “соціальної бажаності”, що з'ясувалося в ході факторного аналізу масиву даних осіб чоловічої статі.

Перший фактор – “*Соціально-негативне особистісне функціонування за моделлю виклику*” (15,6% загальної дисперсії). Склад фактора містить типову для осіб чоловічої статі стратегію “кидання виклику” опоненту для з'ясування його внутрішньої “сили”, виявлення меж, до яких він може дійти в конкуренції, боротьбі, протистоянні. Психологічний механізм даної моделі – ієрархізація мікрогрупи, де “зверху” знаходяться лідери, а “знизу” – виконавці, як низько статусні особистості. Вочевидь, у присутності вчителя така модель поведінки блокується, але більшу частину доби вона керує інтеракціями чоловіків.

Проекції “нахабство”, “роздратованість”, “нелюдність”, “хамство”, “грубість” та інші є моделлю-аналогом проявів альфа-самця у стаді тварин. У чоловічому середовищі схема розгортається у формах вербальних в'їдливих зауважень, інколи штовханиною й фізичним насильством для виявлення здатного підкоритися. Кінцева підсвідома мета зіткнень – власне зміщення у статус лідера і досягнення права визначати поточні вибори дій мікрогрупи. Вчителі практично ніколи не бачать такої моделі поведінки, не розуміють її механізмів і, відповідно, не коригують у напрямку гуманності методів ієрархізації й отримання лідерського статусу в учнів чоловічої статі.

Другий фактор – “*Соціально-позитивна модель функціонування*” (8,5%). Проекції: “рівноваженість”, “цілеспрямованість”, “справедливість”, “оптимістичність”, “організованість” та ін. Фактор поєднує педагогічний ідеал особистості, що вказує на

достатньо точну представленість змісту цілей впливу педагогів на старшокласників. З психометричної точки зору цей фактор містить максимальну частину дисперсії фактора “соціальної бажаності”, який викривляє самооцінки у бік збільшення за показниками, що увійшли до цієї компоненти. Отже, інші фактори можна трактувати як вивільнені від дисперсії помилки, зумовленої впливом “соціальної бажаності”.

Також слід відмітити другу позицію цього фактора після негативної поведінкової моделі ієрархізації групи, що можна пояснити “інформаційним” типом знання про еталонне поводження в чоловіків (жінки емоційно підсилюють норми). Іншими словами, еталонна модель якостей для чоловіків – інформація, а не керівництво до власної дії. Цінність якостей чоловіки визначають за їх впливом на ефективність особистої дії для досягнення цілей, тому прагматично несуттєві позитивні якості легко відкидаються чоловіками, а в присутності вчителя лише імітуються у поведінці. За відсутності вчителя, у середовищі рівних, в чоловіків активуються переважно практично значущі для досягнення цілей якості.

Третій фактор – “*Почуття особистої важливості*” (6,4%). Проекції: “солодкуватість”, “шахрайство” (визначають стиль захисту); “пихатість”, “похвалання”, “самовпевненість” (граничне переживання особистої значущості). Інші проекції визначають різноманітну сукупність “пороків”, що пов’язані у свідомості учнів чоловічої статі з типажем зверхньої самовпевненої людини. У негативному розумінні таке почуття є витокom зіткнень і проблем, у позитивному – внутрішнім мотиватором розвитку. Ключова педагогічна проблема – збалансування почуття особистої важливості створенням нормативних противаг, які б гальмували небажані дії чоловіків. Сучасна модель економіки побудована на зіткненні (конкуренція) особистостей з підвищеним значенням за цим фактором. Отже, фактор відкриває поле вдосконалення діяльності вчителя з урахуванням наявної діалектичної суперечності позитивного і негативного в даному конструкті.

Четвертий фактор – “*Компетентність у сфері комунікацій*” (5,8%). Таке інтерпретування фактора пов’язане з істотною протилежністю позитивних і негативних, з педагогічної точки зору, проекцій. Фактор визначає тенденцію чоловіків поєднувати позитивні (інтелігентність, гуманність, щирість) і негативні (сварливість, буркотливість, примхливість тощо) способи стильової поведінки, орієнтуючись на їх ефективність (жінки оцінюють за нормативністю і почуттями). Особливим чинником є заглибленість чоловіків у комп’ютерні технології, розуміння проблем маркетингу,

впливу, лідерства, що призводить до ігнорування чоловіками етичної складової методу і стилю взаємодії заради цілей. Психологічним механізмом виступає (неможливе для жінок) ігнорування переживання іншої людини, яка стає об'єктом впливу.

П'ятий фактор – *“Негативна модель обману”* (5,7%) – значущий критерій міжособистісної динаміки у молодіжному віці, який поділяє на “чорне” і “біле” всю варіацію простору особистісних рис. Сутність конструкта “чорне або біле” як оцінного фактора виявляють проєкції: “зрада”, “лукавство”, “непостійність”, “невірність”, “брехливість”. У мікрогрупах така схема “чорно-білого” мислення – основа розпізнання “свій-чужий”. Ключова педагогічна проблема – в досягненні чоловіками розуміння необхідності розвитку особистості, що обов'язково набуває форм руйнування зв'язків у мікрогрупах. Психологічний механізм даного фактора полягає у глибинному страху непередбачуваності при зміні поведінки, яка породжує нові цикли ієрархізації, з'ясування стосунків, що є енергетично виснажливим. У такому розумінні варіація поведінки членами групи трактується як зрада і дуже негативно оцінюється.

Конструктивний потенціал для врахування вчителем також мають й інші компоненти: *“Стратегія нав'язливої взаємодії”* (4,5%); *“Життєрадісна дружельюбність”* (4,3%); *“Внутрішня неконтрольованість і дезорганізованість”* (3,5%); *“Ввічливість і делікатність”* (2,8%); *“Свідомий обман”* (2,6%); *“Лінь”* (2,2%); *“Стратегія активного впливу”* (2,2%); *“Тривожність через очікування несправедливості”* (2,2%); *“Вік”* (2,2%); *“Нерішуча непослідовність у романтичних стосунках”* (2,1%).

Уваги також заслуговують компоненти: *“Стратегія песимістичного, поверхневого, байдужого сприйняття і взаємодії”* (вияв протиріччя жіночого та чоловічого сприйняття міжособистісної взаємодії: жінка поєднує зі сприйнятим потік емоцій і почуттів, викликає небайдужість, оптимізм, заглиблення у деталі сприйнятого, збудження від новизни і прив'язаність до об'єктів сприйняття; з цієї позиції і стану жінки критикують чоловічу позицію, сутність якої є погляд з “висоти пташиного польоту”, відсторонений, твердий, холодний погляд на об'єкти як на інформацію, а не як на стимулятор почуттів і дій; раціональний чоловічий погляд визначає цінність сприйнятої інформації і автоматично відкидає непотрібне для життя; такий стиль жінками сприймається як легкодухість, безпринципність, байдужість і засуджується; чоловіки ж засуджують нав'язливу емоційність жінок як зайве у своєму житті, що є причиною непорозуміння учнів і педагогів-жінок); *“Адекватність і чесність самосприйняття”*;

“Стратегія подвійного реагування” (зовнішнє підкорення супроводжується в учнів внутрішнім опором педагогу і залишається непомітним для нього); “Стратегія демонстративного порушення правил” (чоловіче сприйняття схильне трактувати правила і норми як обмеження свободи, тому, у частині випадків, вони “виводять” себе з-під дії цих правил демонстративним їх порушенням – це дієвий засіб уникання зовнішнього керівництва: особа, яка впливає на учня, вже не може апелювати до правил, які демонстративно порушуються).

Аналіз спільностей масиву проєкцій старшокласників чоловічої статі виявив значущість показників, що визначають низьку нормативність, емоційність, нечутливість: “черствість” (0,981), “буркотливість” (0,972), “нечемність” (0,965), “нелюдськість” (0,964), “самовдоволеність” (0,967), “неохайність” (неуважність до деталей і стандартів), (0,969) та характеристики, пов’язані з почуттям особистої важливості (“пихатість” 0,960, “хвалькуватість” 0,960, “похвалання” 0,959, “гордовитість” 0,957). Отже, чоловіки в усіх факторах (за коефіцієнтами спільності) виявляють стратегію раціонального лідирування з енергетичним підґрунтям в почутті особистої важливості.

Аналіз відмінностей осіб обох статей за контрольним переліком позитивних і негативних рис особистості виявив 32 статистично значущі відмінності серед 165 індикаторів контрольного переліку (табл. 1).

Таблиця 1

Значущі відмінності характеристик в образі “Я” старшокласників

№	Риси особистості	Жінки (N=81)		Чоловіки (N=54)		Різниця середніх Δ	Критерій оцінки t
		Хср.	σ	Хср.	σ		
1.	Примхливість	50,9	28,2	25,8	24,8	25,2	5,46 (P<0,001)
2.	Боязкість	31,6	21,9	16,7	21,0	14,9	3,97 (P<0,001)
3.	Розсіяність	36,9	24,4	22,5	19,2	14,3	3,80 (P<0,001)
4.	Ревнивість	58,5	31,2	40,2	28,6	18,4	3,53 (P<0,001)
5.	Метушливість	41,6	27,9	26,0	23,7	15,6	3,48 (P<0,001)
6.	Нетерпимість	46,9	28,0	29,9	27,6	17,0	3,48 (P<0,001)
7.	Тупість	23,9	23,5	11,4	18,3	12,4	3,45 (P<0,001)
8.	Творчість	70,3	28,9	54,0	29,6	16,3	3,16 (P<0,01)
9.	Нерішучість	37,8	25,2	24,9	23,1	12,8	3,05 (P<0,01)
10.	Гнучкість	47,4	27,5	33,3	25,6	14,1	3,04 (P<0,01)
11.	Пихатість	27,3	24,5	16,2	18,5	11,2	3,01 (P<0,01)
12.	Чванливість	23,3	24,0	12,8	17,7	10,4	2,91 (P<0,01)

13.	Солодкуватість	27,1	27,1	16,0	18,4	11,1	2,83 (P<0,01)
14.	Сміливість	56,1	24,9	67,9	23,2	-11,8	2,81 (P<0,01)
15.	Боязкість	40,3	27,1	27,8	26,9	12,4	2,62 (P<0,01)
16.	Непостійність	31,0	24,8	20,5	22,6	10,5	2,54 (P<0,05)
17.	Шахрайство	21,0	22,5	12,4	16,7	8,6	2,54 (P<0,05)
18.	Співчутливість	70,1	24,9	58,9	25,8	11,3	2,52 (P<0,05)
19.	Дріб'язковість	24,3	23,5	15,5	17,5	8,8	2,50 (P<0,05)
20.	Снобізм	25,0	25,8	15,2	19,9	9,7	2,47 (P<0,05)
21.	Нечемність	28,2	24,9	19,1	17,9	9,1	2,46 (P<0,05)
22.	Привабливість	63,8	27,6	51,9	27,6	11,8	2,44 (P<0,05)
23.	Підлабузництво	20,7	23,3	12,4	17,5	8,3	2,35 (P<0,05)
24.	Сварливість	35,8	25,1	25,8	23,4	9,9	2,35 (P<0,05)
25.	Сентиментальність	40,8	27,6	29,8	26,6	11,0	2,32 (P<0,05)
26.	Самовдоволення	44,1	32,9	32,2	26,9	12,0	2,31 (P<0,05)
27.	Чуткість	67,0	24,6	55,9	30,7	11,1	2,22 (P<0,05)
28.	Гуманність	50,8	26,8	39,8	29,9	11,1	2,20 (P<0,05)
29.	Самозакоханість	39,6	31,5	28,4	27,6	11,3	2,20 (P<0,05)
30.	Норовистість	35,1	27,0	25,4	24,2	9,7	2,19 (P<0,05)
31.	Роздратованість	43,7	24,2	33,7	27,6	10,0	2,16 (P<0,05)
32.	Егоїзм	38,9	28,0	28,3	28,5	10,6	2,14 (P<0,05)

Серед 32-х статистично значущих відмінностей середніх самооцінок лише за показником “сміливість” (P<0,01) представники чоловічої статі переважають жіночу. Це можна пояснити глобальною особистісною чутливістю останніх до оцінок, до більшої точності й деталізації сприйняття внутрішніх якостей старшокласницями. Іншим чинником є знижена емоційність чоловіків (за індикаторами з максимальними відмінностями переважають ті, що пов’язані з проявами почуттів, захистом переживань, тривожністю, почуттям особистої важливості).

Більшість з максимальних відмінностей є соціально-небажаними характеристиками, які стосуються міжособистісної взаємодії й породжують натягнуті стосунки, зіткнення та інші проблеми. Переважання їх в жінок певною мірою ілюструє баланс витоків проблем життя мікрогруп у бік жіночої частини. В гендерному розумінні, вияв негативних характеристик жінками є провокаційною стратегією ініціювання інтенсивного спілкування, що задовольняє їх базову потребу у зв’язаності, взаємозалежності, контактуванні не лише у позитивний, а й у негативний спосіб – через нескінченне з’ясування стосунків.

Отже, підсумовуючи аналіз гендерних відмінностей структур образу-Я старшокласників необхідно відмітити наступне: учні різної

статі мають істотні відмінності структури латентних конструктив образу “Я”, які не демонструються вчителю й, тому, не стають об’єктом педагогічної корекції; різноманітність особистісних конструктив в учнів уможлиблює реалізацію більш варіативної і креативної педагогічної взаємодії; частина особистісних конструктив є педагогічно небажаними і підлягає модифікації, послабленню або руйнуванню; особистісні конструкти в складі образу “Я” відображують мотиваційні пріоритети, які можна прагматично задіяти в ході педагогічної роботи і та на цій основі вдосконалити вплив і ефективність взаємодії педагогів з учнями.

Список використаних джерел

1. Анастаси А. Психологическое тестирование /А.Анастаси, С.Урбина. – СПб.: Питер, 2001. – 688 с.
2. Битинас В.П. Многомерный анализ в педагогике и педагогической психологии /В.П.Битинас. – Вильнюс, 1971. – 347 с.
3. Браверман Э.М. Структурные методы обработки эмпирических данных /Э.М.Браверман, М.Б.Мучник. – М., 1983. – 464 с.
4. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. /О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – 2-е вид. – К.: Каравела, 2008. – 400 с.
5. Говорун Т.В. Гендерна психологія: Навчальний посібник / Т.В.Говорун, О.М.Кікінежді. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 308 с.
6. Ильин Е.П. Дифференциальная психология мужчины и женщины /Е.П.Ильин. – СПб.: Питер, 2006. – 544 с.
7. Келли Дж. Теории личности: психология личных конструктов / Дж.Келли. – СПб: Речь, 2000. – 249 с.
8. Мельников В.М. Введение в экспериментальную психологию личности /В.М.Мельников, Л.Т.Ямпольский. – М., 1985. – 315 с.
9. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: “К.І.С.”, 2004. – 536 с.
10. Харман Г. Современный факторный анализ / Г.Харман. – М., 1972. – 485 с.
11. Шмельов А.Г. Введение в экспериментальную психосемантику /А.Г.Шмельов. – М., 1983. – 157 с.

In article results of factoring-analytical research of structure of an image “I” of senior pupils in space of positive and negative personal characteristics from the point of view of a problem of creative filling of interaction of the teacher with pupils are presented. Gender differences of

an image “I” of senior pupils at level latent constructs which have displayed partially undesirable personal strategy of pupils of a different floor are described. It is offered, as a saturation way creative elements, to improve techniques of pedagogical influence, having directed it not only on superficial personal objects, and on deep personal constructs for the purpose of their updating, strengthening, easing or destruction and, on this basis, accelerations of achievement of the developing, educational and educational purposes.

Keywords: gender differences of an image “I” of senior pupils, creativity interactions of the teacher with pupils, the factorial analysis, personal constructs, techniques of pedagogical influence.

Отримано: 4.03.2012 р.

УДК 159.938.37:159.91-053.6:371.23

Д.С.Воропаєв

КРИТЕРІАЛЬНО-РІВНЕВИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПІДЛІТКІВ

У статті висвітлено особливості дослідження компонентів психофізіологічного стану (ПФС) підлітків. Було виявлено наступні компоненти психофізіологічного стану: психологічний, вегетативний та нейродинамічний. Розроблено інтегральну оцінку психофізіологічного стану підлітків, на основі якої встановлено 5 рівнів.

Ключові слова: психофізіологічний стан організму, інтегральна оцінка психофізіологічного стану, варіабельність ритму серця, властивості основних нервових процесів, функціональний стан організму.

В статье раскрыты особенности исследования и определения компонентов психофизиологического состояния (ПФС) подростков. Были выделены следующие компоненты психофизиологического состояния: психологический, вегетативный и нейродинамический. Разработана интегральная оценка психофизиологического состояния подростков, которая позволила определить 5 его уровней.

Ключевые слова: психофизиологическое состояние организма, интегральная оценка психофизиологического состояния, вариабельность ритма сердца, свойства основных нервных процессов, функциональное состояние организма.